

JONAS BULOTA

„AUSROS“ ŽANRAI

Kalbėti apie daugiau kaip prieš šimtą metų ėjusio periodinio leidinio žanrus nėra itin aktualu. Netgi tuo atveju, jei kalbama apie „Aušrą“ — pirmąjį Lietuvai skirtą žurnalą, su kuriuo susiję kardinalūs lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimo ir kultūros raidos kitimo momentai.

Žurnalo ar laikraščio žanro sąvoka labai skirtinga priklausomai nuo to, kada, kokioje šalyje ir kokia kalba šie žanrai buvo ar yra vartojami praktikoje. Tai pasakytina ne tik apie periodinę spaudą, bet ir apie visą raštiją. Galbūt todėl mes iki šiol neturime nė vieno priimtino paties žanro termino apibrėžimo, nekalbant apie atskirų, sąlygiškai vartojamų žanrų definicijas.

Iš „Tarptautinių žodžių žodyno“ (V., 1985) sužinome, kad tai prancūziškas žodis „genre“, lietuviškai reiškiantis „rūšį, tipą“, o bendresne prasme — „istoriškai susiklosčiusios meno kūriniių klasifikacijos pagal jų struktūrinius požymius padalį; kūriniių rūšį, porušį“ Siuo aspektu įdomiai skamba skyriaus pavadinimas „Literatūros rūšys ir žanrai“ knygoje „Literatūros teorijos apybraiža“ (V., 1982). Žanras čia kvalifikuojamas kaip „mąstymo proceso universalija“, žanrų sistema — „kolektyvinės orientacijos sistema“ (p. 185), o literatūros rūšimis, remiantis Aristotelio triada, reikėtų laikyti epą, lyriką ir dramą. Taigi žanras būtų smulkesnis literatūros klasifikavimo vienetas negu rūšis. Nors čia pat ši sistema bandoma kritikuoti kaip archaiška, jos šalininkai kaltinami literatūros raidos, literatūros faktų ir literatūros mokslo teiginių istoriškumo ignoravimu, neatsižvelgimu į antikinės literatūros kūriniių sinkretizmą, tačiau minėtąja triada pagrįsta visa šios knygos koncepcija. Kadangi Aristotelio laikais žurnalistikos dar nebuvo, tai ir visi iki vieno spaudos žanrai atsidūrė už literatūros teorijos ribų.

Žurnalistikai yra nuolaidesnė literatūros mokslininkė V. Zaborskaitė. Jos knygoje taip pat yra skyrius „Literatūros rūšys ir žanrai“, tačiau, kalbėdama apie epą, autorė po romano, novelės aptaria ir kitus, smulkesnius epo žanrus. Paminėjusi iš prancūzų literatūros atklydusią „fiziologinę apybraižą“ ir jos lietuvišką atmainą, vadintą vaizdais, vaizdeliais, gyvenimo paveikslais, V. Zaborskaitė rašo:

„Siuo metu gausiai kuriama vadinamoji fakto literatūra, įvairūs dokumentiniai žanrai, kuriuose siekiama tikroviškai vaizduoti autentiškus įvykius ir faktus, tačiau juose yra ir nemažai beletrizavimo, išmonės elementų. Fakto literatūrai priklauso įvairaus pobūdžio reportažai, apybraižos, esė, kelionių aprašymai, sociologiniais tyrinėjimais

mais pagrįsti kūriniai, taip pat įvairaus tipo meninės biografijos ir mokslinė fantastika. Žodžiu, nauji poslinkiai visuomenės ir literatūros gyvenime iškelia vis naujus, teorijos nenumatytus epinius žanrus. Paslankumas ir prisitaikymas prie kintančios tikrovės ir jos reikalavimų yra viena svarbiausių epo ypatybių.¹

Viešos informacijos priemonėse naudojami žanrai nėra tokie seni kaip fundamentalios epikos, tačiau jie bene labiausiai paslankūs ir prisitaikę prie gyvenimo realių, pasiduodantys politikos, propagandos, techninės pažangos įtakai. Operatyviaus, viešo naudojimo aplinkoje siekiant lakoniškumo, sensacingumo ir t. t., jie lengvai destabilizuojami ir deformuojami. Tai nereiškia, kad nėra jokių atramos taškų kalbant apie istorinį žurnalistikos patyrimą žanrų sistemoje. Atsižvelgdami į pačius įvairiausius teorinius bandymus apibrėžti žanro sampratą žurnalistikoje, galėtume labai apibendrintai sakyti, kad tai yra sąlygiškai patvari pažintos tikrovės atkūrimo priemonių sistema, pasireiškianti publikacijos tekste, radijo ar televizijos laidoje.

Įvairiose šalyse maždaug vienodai suvokiama, kas yra laikraštinė žinutė, ką apytikriai vadiname reportažu, ataskaita, interviu, korespondencija, straipsniu, pamfletu, esė, recenzija. Sunkiau apibūdinti komentarą, apžvalgą, vaizdelį, apybraižą, feljetoną. Skirtingų kultūrų šalyse šie žanrai suvokiami įvairiai. Vakarų pasaulis spaudos žanrų skalėje visiškai nevertuoja apybraižos, feljetonų terminų. Pastarųjų dviejų žanrų tradicija, atėjusi į Lietuvą iš rusų ir lenkų spaudos XX a. pirmojoje pusėje, šiandien, pasikeitus sąlygoms, nyksta tiesiog mūsų akyse, ir jų ateitį žurnalistikos praktikoje sunku prognozuoti. Šį reiškinį lemia mūsų žurnalistikos istorijos savitumas. Vargu ar rasime pasaulyje kitą tautą, kurios raštija, literatūra ir periodinė spauda išaugo net dviejų imperijų ir trijų svetimų kalbų prislėgtame krašte bei tolimuose užjūriuose. Vos toji prispauda dėl kokių nors politinių ar ekonominių priežasčių susilpnėdavo, tuojau anapus ar šiapus Nemuno pasirodydavo lietuviška knyga, atsišaukimas, laikraštis. Vėliau už visus savo kaimynus pradėjusi leisti savo originaliąją spaudą, Lietuva pasaulinės žurnalistikos patirtį vijosi tiesiog šuoliais. Kaip žirgas bėgime su kliūtimis pirmą kartą. Ne visas tas kliūtis pasisekdavo nugalėti. Tai ryškiai matome šiandien sklaidydami „Aušros“ puslapius, bandydami aptarti sinkretinį šiame leidinyje skelbtų medžiagų pobūdį, žanrų užuomazgas, raidą ir šitaip ieškodami prielaidų atsakyti į klausimą, ar „Aušra“ buvo laikraštis, ar žurnalas.

Daugelis spaudos žanrų yra bendri ir laikraščiai, ir žurnalai, tačiau informatyvus pradas pirmajame ir publicistinis arba meninis antrajame dažniausiai nulemia autoriaus pasirinkimą, kokį žanrą reikės pasitelkti siekiant atskleisti temą, aprašyti įvykį, iškelti problemą, apžvelgti kokią

¹ Zaborskaitė V. Literatūros mokslo įvadas. V., 1982. P. 173.

nors politikos, kultūros, visuomeninio gyvenimo aktualiją. Daugelio „Aušroje“ skelbtų medžiagų pobūdis, kaip jau minėta, sinkretinis vėlesnės mūsų žurnalistikos patirties atžvilgiu. Sinkretinis buvo ir paties leidinio tipas. Todėl būtina aptarti, kodėl „Aušrą“, kartą per mėnesį ir rečiau pasirodantį brošiūruotą leidinį, artimą žurnalo tipui, leidėjai pavadino laikraščiu. Tai galima padaryti tik išsiaiškinus, kada šie abu terminai (laikraštis, žurnalas) pirmą kartą buvo pavartoti lietuvių periodinės spaudos praktikoje.

Nežinoma, kaip norėjo pavadinti savo projektuojamą periodinį leidinį žemaičių kalba broliai Juzumai XIX a. pirmojoje pusėje, ar iš viso svarstė, kaip tokį dalyką reikėtų suformuluoti lietuviškai².

Išlikęs L. Ivinskio rengto savaitraščio „Aitvaras“ 1857 m. sausio 1 d. pirmojo numerio maketas neturi jokios paantraštės, išskyrus prenumeravimo sąlygas ir periodiškumo nurodymą. M. Akelaitis, puoselėjęs mintį išleisti lietuvišką laikraštį ar žurnalą ir sudarinėjęs jo programą, vėliau aktyviai prisidėjo prie M. Valančiaus pastangų gauti leidimą sumanytam periodiniam leidiniui „Pakeleivingas“ Prie 1859 m. vasario 21 d. Rusijos vidaus reikalų ministrui rašyto prašymo, kuriame projektuojamas leidinys vadinamas „periodine brošiūra“ (kaip matome, abu žodžiai — tarpautiniai), buvo pridėta ir programa. Istorikas V. Merkys nustatė, kad ir šią programą rašė M. Akelaitis³. Tai turėjęs būti savaitraštis žemaičių ir lietuvių kalbomis. Jo paantraštė nenumatyta, vadinasi, M. Valančius ir M. Akelaitis dar neieškojo (ar nerado) pakaitalo „gazietai“.

1864 m. leisdamas savo „Zinią apie lenkų vainą su maskoliais“ — pirmąjį lietuvišką laikraštį buvusioje LDK teritorijoje, kažkur Augustavo gubernijoje, jo paantraštėje M. Akelaitis įrašė žodį „gazieta“ P. Vileišio sumanytas ir redaguojamas Sankt Peterburgo studentų lietuvių 1875—1876 m. leidžiamas rankraštinis laikraštėlis „Kalvis melagis“ buvo be jokios paantraštės. Turėdami kruopščiai surinktą ir ne mažiau kruopščiai komentuoatą rinkinį „Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiu“ (V., 1992), kuriame dešimtis kartų kalbama apie būtinumą išleisti lietuvišką periodinį leidinį, galima konstatuoti, kad apie specialų lietuvišką terminą leidinio tipui (laikraštis ar žurnalas) apibūdinti iki XIX a. devintojo dešimtmečio nebuvo galvojama. J. Basanavičiaus epistolinio palikimo tyrimas padeda šį klausimą sukonkretinti. Tiesą sakant, žuvus didžiuliai ankstyvųjų J. Basanavičiaus laiškų, sunku tiksliai nustatyti laiką, kada jis pirmą kartą pavartojo naujadarą „laikraštis“ periodiniam leidiniui apibūdinti. Iki „Aušros“ pasirodydavo šiam tikslui vartoti žodžiai „laiškas“, „laiškelis“, „raštelis“, „žinia“ arba skoli iai „gazieta“, „ceitunga“ Maskvos studentų lietuvių 1880 m. pabaigoje išleista rankrašti

² Tumas J. Broliai Juzumai-Juzumavičiai. K., 1924. P. 31.

³ Merkys V. Pastangos leisti liaudies biblioteką ir laikraštį „Pakeleivingas“ (1858—1859) // Knygotyra. 1983. T. 9(16), sąs. 1. P. 35.

„Aušra“ leidėjų dar vadinama „laišku“ Prieš metus baigęs Maskvos universitetą, J. Basanavičius tuo laiku jau buvo pakeliui į Bulgariją. Galima manyti, kad, bendraudamas su savo studijų kolegomis, jis dar nebuvo vartojęs žodžio „laikraštis“ Užtat šį naujadarą atradęs ar sukūręs, J. Basanavičius jau atkakliai jį gynė ir propagavo. Straipsnio „Zodelis apie mus pačius ir mūsų kalbą“ autorius, pasirašęs slapyraideimis A. E. (gal Einaras?), prisiminė primygtiną J. Basanavičiaus siūlymą keisti lietuvininkams tradiciniu tapusį vokišką skolinį „ceitungą“ laikraščiu⁴. O štai ką J. Basanavičius rašė viename iš savo laiškų (1881 m. pabaiga) M. Ser-niui, pranešdamas apie išsiunčiamą „Lietuviškos ceitungos“ redakcijai savo darbą „Apie senovės Lietuvos piliis“, daug kartų operuodamas terminu „laikraštis“: „Išmeskit, susimildami tą „Ceitungą“ — geriau jau pavadinkit „Lietuviška gazieta“ arba „Lietuviškas laiškas“ ir tam lygu. Tegul nuo naujų metų jūsų laikraštis taps geru lietuvišku“.⁵ Tačiau Mažosios Lietuvos redaktoriai ir toliau atkakliai vengė įsileisti šį naują, neįprastą žodį. Po precedento „Aušroje“ naujadaras greitai prigijo lietuvių spaudos praktikoje, išskyrus Mažąją Lietuvą. Buvo ir čia bandyta vartoti naują terminą (kartą net leidinio pavadinime), tačiau greitai atsisakyta šio „žemaičiavimo“ 1884 m. Karaliaučiuje pasirodė „Lietuviškas politiškas laikraštis“, redaguojamas K. Kibelkos. 1885 m. jis pasivadino „Žiūronu“, o 1886 m. pabaigoje visai liovėsi ėjęs. Iki pat Antrojo pasaulinio karo Mažosios Lietuvos lietuviški laikraščiai retai vartojo laikraščio terminą. Kurį laiką svetur leidžiamos Lietuvai skirtos periodikos praktikoje pasitaikydavo termino variacijų. Rašyta „laikrašis“ vietoje „laikraštis“, „laikraštėjystė“, „laikraštystė“ vietoje „laikrašti inkystė“, iš dalies adekvati žurnalistikai⁶.

Bene pirmą kartą laikraščio terminą J. Basanavičius pavartojo laiške F. Kuršaičiui, rašytame Lom Palankoje 1880 m. vasario mėn.⁷ Tame pačiame laiške kalba dar vadinama „liežuviu“, o laiškas — „gromata“ [domu pasėkti naujadarą genezę galimos kaimyninių šalių kalbų įtakos aspektu. Vokiečiai ir lenkai nuo seno turėjo žodžius periodiniam leidiniui nusakyti: *Zeitschrift*, *Zeitung* (vok.), *czasopismo* (lenk.). Galima dar pridurti ir čekų (kuriais taip domėjosi J. Basanavičius) vartojamą *časopis*. Deja, visi tie žodžiai (išskyrus *Zeitung*) turi platesnę prasmę, reiškia apskritai periodinį leidinį ir nesukonkretina, ar tai laikraštis, ar žurnalas. Ko gero, tai bus nulėmę J. Basanavičiaus požiūrį į periodinį leidinį, ieškant lietuviško atitikmens jam apibūdinti. Taigi „Aušra“ — leidinys, savo profiliu artimesnis žurnalui, pasirodė su paantrašte „laikraštis“ Atsiradus precedentui, klostėsi ir tradicija: analogiškos struktūros, tik dar ar-

⁴ „Naujasis keleivis“, 1880, Nr. 13 (priedas).

⁵ „Mūsų skardas“, 1926, gegužės mėn. (vienkartinis leidinys).

⁶ Lietuvių kalbos žodynas. T. 7. V., 1966. P. 49.

⁷ Basanavičius J. Rinktiniai raštai. V., 1970. P. 740.

timesnis žurnalui leidinys „Varpas“ turėjo paastražę „Literatūros, politikos ir mokslo mėnesinis laikraštis“ (1897—1899 m. — „dvimėnesinis“). Tą patį galima pasakyti ir apie pasirodžiusius katalikų periodinius leidinius „Apžvalgą“, „Tėvynės Sargą“, „Žinyčią“ ir kitus lietuviškus žurnalus, paastražėję rašiusius „laikraštis“

Tai ir nulėmė iki šiol nesibaigiantį mūsų istorikų ginčą neįstengiant susitarti, kokiam periodikos tipui reikėtų priskirti „Aušrą“ ir kitus panašius lietuviškus to meto leidinius iki 1904 m. Nors šis klausimas daugiau formalus, prie jo nuolat grįžtama. Straipsnį „Profesinės lietuvių žurnalistikos pradžia“, rašytą „Aušros“ pasirodymo 100-ųjų metinių proga, R. Vėbra ir I. Ledas pradėjo probleminiu skyreliu „Laikraštis ar žurnalas?“ Autoriai linkę šį leidinį vadinti žurnalu ir pateikia gana svarių argumentų, aptardami apimtį, apipavidalinimą ir turinį, skirtą „ne vienos dienos aktualijoms, ne operatyviai informacijai, o to meto lietuvių visuomenės opiausioms problemoms svarstyti, tautos atgimimo programai formuluoti, dvasinei kultūrai ugdyti“⁸.

Įdomu pabrėžti, kad caro policijai, žandarams ir teismams buvo aišku, kokius lietuviškus, iš užsienio nelegaliai gabenamus periodinius leidinius reikia vadinti žurnalais, o kokius — laikraščiais. „Aušrą“ jie vadino žurnalu, retkarčiais — brošiūra. Deja, retrospektyvios pastangos „perkrikštyti“ šį fenomenalų leidinį iš laikraščio į žurnalą iki šiol nėra vaisingos, o kartais, atrodo, ir nereikalingos. „Aušra“ — sinkretinis mūsų pavėluotai gimstančios profesionalios žurnalistikos vaisius. Dėl susiklosčiusių istorinių aplinkybių tai buvo periodinis leidinys, bandęs jungti du periodikos tipus: žurnalą ir laikraštį. Kartais „Aušros“ redaktoriams tai beveik pasisekdavo. Prie šio įdomaus klausimo dar grįšime aptardami leidinio skyrius ir žanrus. Ta pačia proga verta pasidomėti, kada į mūsų spaudos leidimo praktiką greta „laikraščio“ buvo pradėtas vartoti ir „žurnalo“ terminas, kai jau buvo visiškai aišku, kad tai du skirtingi periodikos tipai. Žurnalo terminą J. Basanavičius pripažins negreitai ir praktiškai nevertos iki pat mirties. Prisiminkime, kaip originaliai jis suformulavo tęstinio LMD leidinio „Lietuvių tauta“ (1907) paastražę — „Laikraštis skiriamas lietuvių praeities ir dabarties tardymams“

1913 m. G. Petkevičaitė-Bitė, rašydama straipsnį „Lietuvos žinių“ virtimo dienraščiu proga ir minėdama „Aušrą“, abu leidinius be jokių išlygų vadino laikraščiais⁹. Žurnalo terminas lietuvių periodinės spaudos praktikoje vis dar nebuvo vartojamas. Lietuvių nacionalinio išsivadavimo epochos veikėjai jo vengė — šiam svetimam, nors ir tapusiam tarptautiniu, žodžiui nebuvo surasta tinkamo lietuviško pakaitalo ar naujadaro. Įdomu pasekti, kada susitaikyta su mintimi, kad to daryti nereikia. Bene pir-

⁸ Žurnalistika 83. Kn. 12. V., 1986. P. 100.

⁹ Petkevičaitė-Bitė G. Raštai. T. 4. V., 1967. P. 546.

masis leidinys, Lietuvoje pasivadinęs žurnalu, buvo 1913 m. pasirodžiusi „Vaivorykštė“ (nuo antrojo numerio). Po metų išėjusio „Vairo“ pratarėme kalbama apie iliustruoto lietuviško žurnalo reikalingumą (taip leidinys ir pristatomas), tačiau viršelyje dar rašoma, kad tai yra laikraštis. Tikrai trečiajame dešimtmetyje žurnalo terminas įsitvirtins mūsų spaudos leidimo praktikoje.

„Aušros“ žanrus lėmė objektyvios ir subjektyvios priežastys. Redaguojamas ir leidžiamas už Lietuvos ribų leidinys neįstengė skelbti daug operatyvios informacinės medžiagos trumpų pranešimų—žinučių forma apie reikšmingesnius įvykius. Daugelis „Aušros“ autorių buvo toli nuo redakcijos, o ir nuo Lietuvos. Jų amžiaus, išsilavinimo ir literatūrinio išprusimo lygis taip pat buvo labai nevienodas. „Aušros“ tyrinėtojo J. Dainausko (JAV) duomenimis, redakcijai rašė 70 autorių, iš kurių 40% buvo suvalkiečių, 40% žemaičių, 10% Vilniaus lietuvių ir 10% lietuvininkų iš anapus Nemuno¹⁰. Aukštaičiams, rašiusiems leidiniui, vietos kaip ir neliko. Kadangi J. Dainausko duomenys paskelbti pakartoti iame „Aušros“ leidime, kuriuo bus plačiau naudojama ne vieną dešimtmetį, šį netikslų formulavimą reikia paaiškinti. Štai kaip tuos pačius leidinio bendradarbių regioninius procentus skirstė M. Biržiška: „Apie 2/5 aušrininkų buvo Suvalkų krašto gyventojai, gal kiek daugiau per 2/5 kauniečiai, po 1/10 vilniečių ir Prūsų lietuvių“¹¹. Nesunku įžvelgti, kad čia kalbama apie 1867 m. nusistovėjusį administracinį Lietuvos suskirstymą carinėje Rusijoje į Kauno, Suvalkų ir Vilniaus gubernijas¹².

„Aušros“ bendradarbiai buvo daugelio specialybių, įvairios kilmės ir skirtingo išsilavinimo žmonės, jau turintys vienokią ar kitokią literatūrinio, publicistinio darbo patirtį ar debiutuojantys leidinyje pirmaisiais savo rašiniais. Visus juos vienijo tikėjimas Lietuvos ateitimi ir spausdinto žodžio gimtąja kalba reikšmės suvokimas. Neabejotina ir tai, kad beveik visi „Aušros“ autoriai gerai mokėjo po vieną, dvi ar keletą svetimų kalbų, skaitydavo kaimynų rusų, lenkų, vokiečių laikraščius. Į jų rankas patekdavo lietuvininkų laikraščiai, leidžiami Mažosioje Lietuvoje. Visa ši lektūra ir bus nulėmusi, kad „Aušros“ bendradarbiai dažniausiai stichiškai pasirinkdavo žanrus, ne itin rūpindavosi jų grynumu ar tinkamumu konkrečiai temai.

Nesudėtinga „Aušros“ žanrų sistema beveik nesikeitė visą žurnalo gyvavimo laiką. Rubrikas ar žanrus redakcija nurodydavo tik išimtiniais atvejais (ir ne visada sėkmingai), tačiau spausdinamą medžiagą rikiavo pagal susidarytą teminį principą. Šiuo aspektu vertas dėmesio pirmųjų „Aušros“ metų leidimo (1883) paskutiniame numeryje įdėtas metinis žur-

¹⁰ Lietuvių tautos praeitis. T. 7. Chicago, 1983. P. IX.

¹¹ Lietuviškoji enciklopedija. T. 2. K., 1934. P. 340.

¹² Cepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija. T. 1. V., 1992. P. 85.

nalo turinys, beje, kažkodėl pateiktas pirmą ir paskutinį kartą. Tai, ko gero, neturintis precedento atvejis mūsų žurnalistikos istorijoje. Metinius turinius paprastai ne iš karto pradėdavo skelbti po keleto metų sustiprėję ir pradėję reguliariai eiti žurnalai, rečiau ir laikraščiai.

Verta susipažinti su pirmųjų metų „Aušros“ turinio skyrių antraštėmis, nes tai palengvina susisteminti ir leidinio žanrus:

- A. Įvairūs raštai
- B. Istorija
- C. Biografija
- D. Kritika
- E. Ginčo raštai
- G. Apsakai
- I. Dainos
- K. Pasakos
- L. Iš gamtos mokslų
- M. Lietuviškos knygos
- N. Iš Lietuvos
- O. Svetur
- P. Gromatų skardinė
- R. Apgarsinimai

Dauguma turinio skyrių atitiko rubrikas ir skyrius leidinio puslapiuose. Kai kuriuos pavadiimus reikia komentuoti ar net dešifruoti. Nesunku suvokti, kad „Ginčo raštai“ reiškė polemiką, „Gromatų skardinė“ — redakcijos atsakymus savo korespondentams, „Apgarsinimai“ — skelbimus. „Įvairūs raštai“ reiškė programinius, redakcinius straipsnius. „Apsakais“ vadinti kūrinių, artimi kelionių reportažo, vaizdelio žanrams. „Dainomis“ (kartais giesmėmis) buvo kvalifikuojami visi „Aušroje“ skelbti eiliuoti kūriniai, tarp jų ir liaudies dainos, sekimai, vertimai. „Pasakos“ reiškė padavimus, legendas.

Pirmojo numerio turinyje neatsispindėjo rubrika „Žinios nuo rėdys-tės“ — Cia redakcija nereguliariai skelbė pranešimus, susijusius su „Aušros“ leidimu. Rubrika „Mūsų knygos“ kartu su vėliau pasirodžiusiomis „Lietuviškomis knygomis“ ir „Knygomis apie Lietuvą“ sudarė nuolatinį recenzijų ir anotacijų skyrių, ne visai sutampantį su „Kritikos“ rubrika, kuri dažniausiai žymėjo svetimomis kalbomis parašytų ir tiesiogiai nesusijusių su Lietuva knygų apžvalgą, vertinimus, kritiką.

Panaši turinio struktūra, tik su nedidelėmis pataisomis, tikty ir kitų metų „Aušros“ komplektams.

Tyrinėtojų nuomone, pagrindinis „Aušros“ publicistų žanras buvo straipsnis. Leidinio redaktoriai rengiamas spaudai ar spausdinamas straipsnių pobūdžio medžiagą retkarčiais įvardydavo kaip „artikulus“, „straipsnelius“ ar „straipsnius“. Kartais net kukliai pavadindavo „raštu“ ar „rašteliu“ — Straipsnio sąvoką „Aušros“ publikacijų atžvilgiu tyrinėtojai taip pat traktuoja labai plačia prasme.

Straipsnių rūšys pagal šių dienų sąlyginę žanrų skalę žurnale buvo gana gausios: programinis, vedamasis, analitinis, problemi is, teorinis, propagandinis, diskusinis, mokslo populiarinimo ir kiti straipsniai. Atviro laiško, apžvalgos, komentaro užuomazgos „Aušroje“ nespėjo išsirutulioti.

Žurnale dažniausiai būdavo skelbiami 1—5 puslapių straipsniai. Kai kurie autoriai, ypač redaktoriai, spausdindavo ir didesnės apimties straipsnius, tiksliau — straipsnio pobūdžio raši ių serijas per keletą ar net keliolika numerių. Kažin ar tikslu be jokių išlygų vadinti straipsniu J. Basanavičiaus studiją „Apie senovės Lietuvos pilis“, skelbtą „Aušroje“ ištisus 1883-uosius metus ir užėmusią daugiau kaip 11% metinio žurnalo teksto. Tiktai 1884 m. pradžioje pasirodė šios studijos pabaiga. Tęstinių straipsnių-serijų įvairiomis temomis bendru pavadinimu „Aušroje“ buvo nemažai. Net 8 žurnalo numeriuose spausdintas J. Sliūpo serialas „Gromatos iš Amerikos“ (apie 40 p.), P. Vileišio „Medžiaga statant trobas“ (11 numerių daugiau nei 30 p.), P. Lipšto „Aprašymas žemės turčių“ (7 numeriuose), P. Milčiausko „Duonos jieškočiai“ (4 numeriuose) ir kt.

Straipsnio žanro atmainų rėmuose telpa ir dauguma žurnale skelbtų kultūrinio palikimo vertinimo temų, taip pat rašiniai politikos, kalbos, švietimo, auklėjimo, ūkio, amatų, religijos, mokslo ir jo populiarimo klausimais.

Literatūrinės kritikos žanrai „Aušroje“ pasirodydavo su keletu jau anksčiau minėtų rubrikų. Didesnę pažangą padarė recenzija, nors dėl įvairių priežasčių dažnokai būdavo suspėjama pateikti tik atsitiktines knygų anotacijas. Nedera pamiršti, kad žurnale literatūros istorijos ir kultūrinio palikimo klausimams buvo skirta bene daugiausia — apie vieną penktadalį — vietas. Siomis temomis rašė J. Mikšas, J. Sliūpas, J. Basanavičius, J. Zauerveinas, J. Andziulaitis-Kalnėnas, J. Mačys-Kėkštas, M. Davainis-Silvestraitis, S. Dagilis ir kt. diskutavo dėl romantinės ir realistinės literatūros krypties, remdamiesi lietuvių literatūros istorijos faktais, ieškodami naujų, pozityvių, vaisingų apraiškų tuometiniame kukliame literatūriniame procese. Kai kurie autoriai, rašę apie žymesnių Lietuvos rašytojų, istorikų literatūrinį palikimą (J. Basanavičius, J. Sliūpas), priartėjo prie biografinės apybraižos žanro.

XIX a. pabaigoje lietuvių periodika buvo vos ne vienintelė literatūri tribūna. „Aušra“ taip pat stengėsi sutelkti kuo daugiau autorių. Toliausiai buvo pažengta poezijos kryptimi. Žurnale reiškėsi daugiau kaip 20 poetų, paskelbusių per 100 eiliuotų kūrinių — eilėraščių, pasakėčių, sekimų. Visa tai buvo vadinama dainomis arba giesmėmis ir kartu su publikuojamomis liaudies dainomis, vertimais išbarstyta be kokios nors sistemos po visą žurnalo numerį. Dažniausiai tai buvo trumpi romantinės krypties eilėraščiai, tačiau jau ir čia būta ryškesnės diferenciacijos. Greta

romantikų posmų pasirodė aiškios socialinės tematikos poetų J. Andziulaičio-Kalnėno, J. Mačio-Kėkšto eilėraščių. Pasitaikydavo ir didesnės apimties eiliuotų kūrinių, ypač vertimų. L. Kondratovičiaus-Sirokomlės poema „Piaštų duktė“, skelbiama keliuose žurnalo numeriuose, viršijo 700 eilučių.

Poetai bandė jėgas ir kituose žanruose, deja, ne prozoje. Sprendžiant iš redakcijos atsakymų, jų žinutės, korespondencijos sulaukdavo gero įvertinimo ir padėkos. Buvo ir atvirkščiai. Ne vienas „Aušros“ korespondentas narsiai bandydavo imtis poetinių žanrų. Tai visiškai suprantama žinant, kad žurnalo bendradarbių buvo nedaug, ir redakcija bandė padidinti tą skaičių ir užkonspiruoti autorius, parinkdama kiekvienam rašiusiam po keletą slapyvardžių ir slapyraidžių.

Be skelbiamo ankstesnių lietuvių poetų literatūrinio palikimo, „Aušroje“ eilėmis debiutavo A. Vištelis, P. Arminas-Trupinėlis, S. Dagilis, M. Davainis-Silvestraitis, K. Sakalauskas-Vanagėlis, J. Andziulaitis-Kalnėnas, L. Malinauskaitė-Eglė ir kt. 1885 m. Zvalionio slapyvardžiu eilėraštyje „Lietuvos vargas“ — pirmąją „Miškas užia“ redakciją — „Aušroje“ (Nr. 7—8) paskelbė J. Mačiulis-Maironis. Tai buvo pirmasis poeto pasirodymas lietuviškoje spaudoje. Spėjama, kad 1883 m. jis parašė straipsnį į Sankt Peterburgo laikraštį „Novoje vremia“ lietuvių spaudos draudimo klausimais¹³.

Zenklesnių prozos kūrinių žurnalas paskelbti nesuspėjo, o ir neturėjo. Keletą kūrinių, redakcijoje kvalifikuotų apsakais, pasakomis, su išlygomis galima pavadinti impresijomis, vaizdeliais, apsakymų užuomazgomis.

Dabar sunku atsakyti į klausimą, ar redakcija dėjo mažai pastangų, kad sulauktų prozos kūrinių, ar tos pastangos nebuvo vaisingos. Nors J. Basanavičius vėliau ne kartą sakė „Aušrą“ buvus „literatūrišku laikraščiu“, tačiau tai ne visai atitiko tikrą padėtį.

Savo bendradarbiams redakcija leido bandyti jėgas visuose jiems įmanomuose ir suvokiamuose žanruose. Siuo atžvilgiu „Aušrai“ būdingas skyrius „Iš Lietuvos“. Be trumpų ir išplėstinių žinučių, šiame skyriuje pasitaiko reportažų, korespondencijų, komentarų ar bandymų tokius žanrus įvaldyti, satyros, humoro žanrų apraiškų ir kt. Skyrių „Iš Lietuvos“ turime pagrindo laikyti savotišku laikraščiu žurnale. Nuo vienos trumpos žinutės apie Prūsų Lietuvos gyventojų peticiją į Berlyną dėl lietuvių kalbos mokymo pirmajame žurnalo numeryje tas skyrius išaugo iki daug puslapių užimančios didžiausios viso leidinio dalies (10, 20 ir daugiau puslapių). Tiesa, nemažai informacijos patekdavo į „Aušrą“ jau iš kelinčių lūpų, neoperatyviai, pasitaikydavo netikslumų. Skyriaus būta labai margo ir pagal žanrus. Viename numeryje spausdintą kronikos tipo informaciją pakeisdavo įvykių apžvalga ar informacinis, net publicistinis, satyrinių žanrų bandymai. Greita dar buvo informacinis skyrius „Iš svetur“

¹³ Zaborskaitė V. Maironis. V., 1968. P. 39.

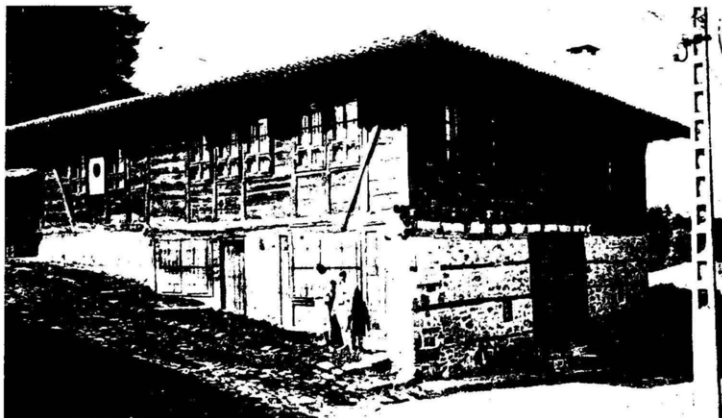
“AUŠROS” STEIGĖJAI IR REDAKTORIAI

Andrius Vištelis

Jonas Basanavičius (1880 m.)

Namas Elenoje, kuriame J. Basanavičius gyveno einant “Aušrai”

Martynas Šermius

Jurgis Mikšas

Jonas Štiūpas

"Aušros" administratorius 1884—1885 m. Martynas Jankus

“AUŠROS” BENDRADARBIAI

Mikalojus Akelaitis

Petras Arminas-Trupinėlis

Stanislovas Dagilis

Mečislovas Davainis-Silvestraitis

Aleksandras Fromas-Gužutis

Silvestras Gimžauskas

Jonas Jablonskis

Adomas Jakštas

Adomas Jakštas-Dambrasukas

Antanas Kriščiukaitis-Aišbė

Vincas Kudirka-Kapsas

Antanas Mačys-Kėkštas

Mykolas Miežinis

Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis

Jurgis Zauerveinas (Georg Sauerwein)

Tomas Žičkus-Linkis

"Aušros" platintojas Juozas Bagdonas

Aušrininkai nepriklausomoje Lietuvoje

N. 1.

AUSZRA,

Laikrasztis, išleidziamas

per

Dra. Bassanawicziu.

„Auszra“ iszeina Ragainej 20. kozno menesio formate knygutes
arkuszines in 8, turinczios 16 laksztu.

Preke: ant metu arba 12 N. 2 Mk = 1 rub.,
ant 1/2 metu arba 6 N. 1 Mk. 50 kap.
ant 1/4 metu arba 3 N. 50 Pt. = 25 kap.

Apgarsinimai, spaustuvej „Auszros“ priimami, kasztuoja uz
kozna pusiau dalita cilute po 20 Pf. 10 kap.

Apsistelinoti galima „Auszra“ prie wisu wok, ciec, pustu
nuo 10. majaus szio m.

Ragainej, Kowinis 1883.

Del redakcijos atsiliepia J. Mikszas Ragainej.
Spaustuwe Albano & Kibelkos,

✠ O AUSZROS RĖDYSTĖ. O ✠

Nylinais brolau!

Praxau nepykti, kad taip ilgai
 su ataxa nėsitraxinau. Tavo abi
 grauti gra^u mano rankose.
 Kadosi, jag mexurie siuntinā.
 su kalendorais, kėvynainiu
 jėme praėuvo. Dabar visus
 siuntinius įrašyly būdu
 pasianoxiau. Kaigos, kurias
 pasianoxiau, gra pridėtojo
 rakundo surašylos. - Auvaro
 jau n nameria xenei gatavi
 ir šav naxinti, ar a das negarai?
 Ir 12. nom. veia šav gatavė. Auwa
 nėxavos neperta ixeiti.

Siūni kėrtu labos dėnos.

Tavo Jozėi Mikšui

Lietuwinku Prietelis.

Nro. 1.

Klaipėda, ketverga 5. Aprili

1849.

Esis Lietuvi inkū Prietelis kasteira wieną Kufina uį 3 Menesius, ir u; tą Priki wissur nū Puskō gounamos yra. Kstaipbeje jis išdūbamas kęna K. wewerge Neta. Kplakimai kasteja 1 Sidabro Stabi uį kęna Gilt.

Įs pradėdu sitta Gėitungą rasiyti su tu Sėjines Lubimū, kad eje labai nandingų bey reikalinga Darbą apsiimū. Maloningas Karalus mums didėnę Balybę yra davęs, kuria išmintingų wartodami be žegnonės ne busime. Me tirkta Balybę ne gal dūti be Dawado, ir Balybę Newiernūją yra funkianša Ponnste Ekelo. Delto defawo-
kim musū Karalui uį tās Palengwinimū bey Pawelijimū, karris jissai mums jau prak-
jusi Pawassari, ir spacęj per naują Žemės Dawadą nū 5to Decembro p. 2 dawes, bet
pabrang ir saugatinimū. Kad Begunū kęnatispā Drowimū per musū pęrtiū Kaltybę mums
ne persitęptū i Prateikimā. Labai daug jau radosi ir musū Lewisiteje totriū Repolajū-
gugū, kurie tikt sawo Warbē bey Raudę jęskodami wissur piktą Setaū Repalūseumū priefi
Bjransybyę sėti, ir žmonės ant wissalko Redawado išwadzioti jęskā. Įs jūms daug Pa-
weikšlū galęcyan pasakoti, kaip tie kurie Demokrotai wadinasi, ir wis kalba apie žmonū
didi Pripandimā ir apie Bjransybyes Neteislybe, ir kaip jie Bedūsius uįstos ir uį jās
karaus; kaip tie palagingus žmonės per wissolius Mellus ant Waisito pakussimū, ir potam
Prigabds Eysē tarcyan jās praktojo bey pasisepe, taipo kad Įšwadziotieji uį Įšwadziotjus
kenteti turejo. Delto norime sustoti, kuriū Egidis dar atwira yra Wlesai bey Biermbei,
kurie ne użwiršom tų Warbē, kuriū Prusū Zemę per sawo išmintingus Karalus bey wien-
nus Pabūnus wis torejo. Mēs norim karanti uį Padorumą ir Biernybe ir Teislybe, ir
rupiantis. kad Weile i Karalu, kuriōs deley Lietuwinkai wissur pagirti yra, ne lauzsi bet
wis tarpta ir angta. Mēs jinome kad daug Reprieteliū priefi mus stowē, bet mēs nęsi-
bijosime, ir su Diwuo Pagalba pergalesime dwafiskoje koweje.

S i p p e l.

Wissa Europa ir spacęj Bolkęziū Žemē dabar yra lygkaip tokioje prigabingoje Ky-
loje, koki pirm sunkiōs Perkunijōs lūb' atsirasti. Lamsus Dėbėsei lygkaip aprauke Dan-
gn, ėen ir ten jau pradėjo Perkano Growimmas Žemę pojūdinti. Dar ne jinome ar
grūmdas Perkanas tarpta bey sanku ūrę, ant musū Lewisites begulinti, cysitis, ir gęrę
Pagaba atgabēs, arba ar balši Wietra je su Karo Ugnimi uįdėgis, — be Prikimimo,
mēs wėlęj jinomsie, ar Karo Wėda didžiausā Dalytā Europōs išpūstis, arba ar dar to-
liaus Pakajaus dęaugit' galėsime.

Wieskē Frankfur, kur ir mēs pernay Deputietus nufantem, kad pobraz su

ant saimo didkunigaikštystēs Badu, kurs, atēmēs priežiurā
ant izskalu nū rēdo, pavedē jā kamisijai, iszrinktai per *tēvu*
namu. Neįstabu per tai, kada tulas Francuzu tiesastatis pasakoja,

jie imā kokias — tenai fiktyviszkas guvernantkas isz tarpo Vokietku ir
Prancuzaiciku, kad tū tarpu žinoma, jōgei tu metu vaikai (isz kuriu gali
paskui dusipildyti perlenkis lietuviszkos inteligencijos) arba seka paskui
kiaulēs vūdegā (pas kiemionis), arba eina galvomis (po dvarus), ir, atskyrus
labai-labai mažā skaitlelį vaiku isz ponu (nepripažįstanciu savų Lietuvis,
o dažniaus ir nebešanciu jais), nē vieni nē kiti nemato nē į akia nē joku
guvernantku. Bet ir už tai dėkui, kad p. Pr. palytėjo taip svarbū dėl draugijos
klausymā, nēs jau didis daugumas Lietuviu gailestauja, jōgei mus
laikrasztyje nebetalpina rasztu rustesnēs įtalpos, kurie palylētu *dabarnykczius*,
tikrus reikalus Lietuvos ir jos žmoniū ir stengtusi numaldyti vargus
szios dienos Vienok kur jus, tikri *draugijiuskēs* rasztininkai?

J. Andziulaičio-Kalnėno straipsnio "Apšvaistos dalykuose" (1886. Nr. 5. P. 132) fragmentas

Ant milžinkapiu.

Jūkai parasziti Stajēs Szunbajorio.

Žmogistēs: Dantē Aligieri, raszikas „Dieviszkos kumedijos“, dainius. — Virelis, artojas. — Szeszėliai milžinu. — Medžiotojas. — Jo szunis. — Deszimmtinikas.

Viskas atsitinka ant lauko.

Dantē (nusileidžia isz dangaus ir pasistodamas ant kalnelio pakrumije). Kur-gi asz czia nusileidžiau: nepažįstamas krasztas, nematiti žmonēs . . . Kad nusileisdamas vienur tariausi girdžiaš balsą barbaro Spartako bilos, tai isz kitur atlekē lig manēs kaip kad malonus skambėjimas kalbos sunu vilkienēs, bet vėl toliaus jis sumiszo su bjauriu kasžin koku mur-

S. Railos-Stajēs Šunbajorio satyros "Ant milžinkapių" (1884. Nr. 3. P. 53) fragmentas

Isz Lietuvos.

Fr. Kurszatis f. Ne taip dar seniai mes trumpai „Auszroje“ (num. 4. 1883) paminėjome darbus Prido Kurszacio ant dirvos lietuviszkos literaturos; dabar praneszame liudnazę žinę apie jo mirį. Akadėmiszkoji „Allgemeine Zeitung“ (num. 240 Beilage), isz kurios tą žinę semiamo, raszo: „Karaliaucziuje, Prusėse, 25. rugpiuczio, senatvėje 79 metu, pasimirė žinomas, kaipo kalbos tirikas kunigas ir mokiťojas d-ras Kurszatis. Jis giliau autoritetu dalikūse lietuviszkosios kalbos.“ — Pasitikėdami, jog tulas mokiťesnis Lietuvis pasirupis placziaus aprasziti givenimą ir vaikalus Kurszacio, isztarkime dabar ant kapo to garbingojo Lietuvos viro senoviszku budu: „Amžina atilsį!“ *J. B.*

Lietuviszkai rusiszakai lenkiszkais žodinas turės buti spandinamas kelis metus; spauda einanti labai palengva, o busę kokia 150 spautųju laksztu. Gailn, kad taip ilgai reiks laukti, kol galėsimė savo akimis szį didžios verczios veikalą pamatiti.

Ant *Vėkszniszkiu* kapu tikosi man kartą nueiti. Gropiniu križiū viso labo suskaicziau 24. Ant 7 spigo lenkiszki paraszai. Atleisk jiems, pone, nės nežino.

Lokalinių žinių skyriaus fragmentas (1884. Nr. 9. P. 318).

Gromatu skardinė.

Cz., Leit. Tamstos žinės atėjo į musu rankas; jau pirm to buvome 2 r. ir žinę gavę. Pasinaudosime. Paskujosios ira svarbesnės. Tokiu ir daugiaus laukiame.

V'anagėliui, Vilniuje. Tamstos gražioji daina kaip ir žinės ras patalpa „Auszroje“.

A. K.; Tilsėje. Labai jums dėkavojame už meilingą gromatą. Jus ir vienas isz keliato patogiųju Lietuvininku. Prieszininkai jau vos bežino kokius purvus ant musu mesti. Jus nedumojate taip, kaip ansai vadovas pulko Lietuvininku, mums į akis mesdamas: „Szalin su visais mokslo ir apszvietimo rasztai dėl Lietuvininku!“ Tai gražus ženklas szios gadinės! Musu mēris juk tik vienintelis ira moksliszku rasztu musu taip spauštai giminei parupinti ir kur galima už musu gražiosios ir svarbiosios kalbos teisibę užsistoti, ale vis *pavelitu budu*. Mes

Korespondentų skyriaus fragmentas (1884. Nr. 9. P. 322)

“AUŠROS” ILIISTRACIJOS

Tilžė (1886 m. 4 numerio iliustracija)

Klaipėda (1886 m. 6 numerio iliustracija)

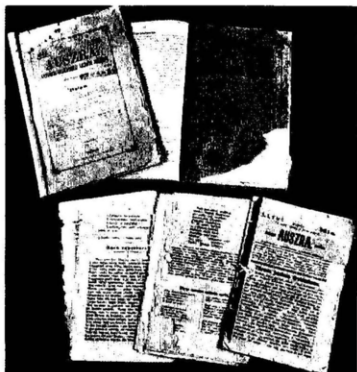

ūsijos—Rusijos sienos užkarda (1886 m. 5 numerio iliustracija)

“AUŠROS” LIKIMAS

ušros” fotografuotinio leidimo pristatymas 1983 m. Meninės programos dalyviai ir leidimo organizatoriai: prof. dr. J. Račkauskas (1 iš kairės), A. Rūgytė (5) ir J. Dainauskas (7).

Laiko ir žmonių pažeista "Aušra" (iš Lietuvos nac. bibliotekos fondų)

KNYGŲ RECENZIJOS IR APŽVALGOS

Spausdintos knygos suomių kalba pradininkas Mikaelis Agricola (A. Edelfelto literatūrinis portretas)

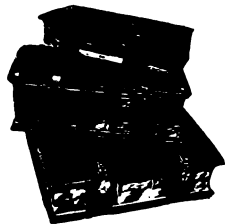

Esko Häkli monografija apie pirmosios Suomijos knygos spaustuvininą B. Ghotaną (1991)

V. Merkio "Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias" (1994). Rec. S. Matulaitytė

Domas
Kaunas
Donelaičio
žemės knygiai

 Mokslo ir enciklopedijų leidykla. Vilnius, 1993

D. Kauno "Donelaičio žemės knygiai" (1993).
Rec. V. Stonienė

PRZEWODNIK

PO ZBIORACH RĘKOPISÓW W WILNIE

„Universitas“

B. Bienkowskos ir H. Chamerskos "Tysiąc lat książki i bibliotek w Polsce" (1992). Rec. A. Pacėvičius

Barbara Biećkowska Halina Chamerska

Tysiąc lat książki i bibliotek w Polsce

Overseas

M. Kocójowos "Przewodnik po zbiorach rękopisów Wilnie" (1993). Rec. D. Petkevičiūtė

(pradžioje — „Svetur“), tačiau jis nevirto reguliarium ir vis mažėjo. Atrodo, kad redakcija suvokė nesugebėsianti operatyviai nušviesti svarbiausių pasaulio įvykių, tuo labiau, kad skaitytojas apie tai galėjo sužinoti iš svetimomis kalbomis leidžiamų laikraščių. Tuo tarpu svarbias žinias iš Lietuvos gimtąja kalba galėjo pranešti tiktai „Aušra“. Ir ji stengėsi tai daryti pasitelkdama aktyviausius, pajėgiausius savo bendradarbius. Tuo galime įsitikinti pažvelgę į vieną šiuo aspektu būdingesnių skyrių „Iš Lietuvos“ (1884, Nr. 4). Jis pradedamas Gailučio (J. Spudulio) korespondencija iš Šiaulių apie perpildytą gimnaziją šiame mieste ir bandymą mokyti eksternu moksleivius, nepatekusius į ją. Žinutėje iš Marijos-pilės (Marijampolės) P. Trupinėlis (P. Arminas) pranešė apie 9 tūkst. rublių, skirtų gimnazijos pastatui išplėsti. Stajė Sunbajoris (S. Raila) gyvoje korespondencijoje su vaizdelio elementais rašė apie Kupiškėje susikūrusią prekybos bendrovę ir jos bandymą konkuruoti su svetimtaučiais prekybininkais. Bendrovėje esą ir bajorų... Korespondencijoje iš Šiaulių St. Sl. (S. Sliūpas?) rašė apie miesto apylinkėse siautusias plėšikų gaujų. Dvi trumpas informacijos — apie vaikiną, Skirsnemunėje pavogusį iš tėvų pinigų ir pabėgusį į Ameriką, ir Kalnujuose netoli Raseinių pavogtus karališko miško sargo arklius — „Aušrai“ atsiuntė Veveris (M. Davainis-Silvestraitis). Po jų eina redaktoriaus komentaras „Apie vagystę“, kuriam rašoma: „Neveltui aš talpinu į „Aušrą“ žinias apie vagystę. Iš tų ir kitų žinių mes aiškiai matome, kaip tai lietuvių tarpe daugelis nesupranta to, kas mano ir kas tavo, o už tai vagia, atima svetimą turtą, nejausdami graužulio sąžinės. Taigi aišku, jog daug kur ištvirkimas doriškas yra nemažas.“ Pasirašė J. Szl. (J. Sliūpas), tuo metu redagavęs „Aušrą“. Po to įdėtos net trys publikacijos, rašytos paties redaktoriaus (J. S. Kuokščio). Remiantis laikraščiu „Vilenskij vestnik“, komentuojama Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriaus vietininko generolo I. Kochanovo kalba valdininkams ir mokytojams — kalbėtojas džiūgavo esąs grynų rusų tarpe. Kitame komentare kalbama apie lenkų laikraščiuose pasirodžiusį įsakymą Vilniaus ir Kauno katalikų bažnyčiose giedoti ir pamokslus sakyti tik rusiškai ir apie vyskupo reagavimą į šį įsakymą. Net tris puslapius užėmė J. Sliūpo korespondencija, kurioje trumpai išdėstomas Biržų, Gulbinų, Pabiržės ir Kyburių valsčių žmonių „raštas“ (laiškas), reikalaujantis panaikinti spaudos lietuvių kalba draudimą. Jis rašytas 1883 m. gruodžio 2 d. laikraščiu „Novoje vremia“, tačiau likęs nepaskelbtas. Aptaręs laišką ir bendrą situaciją, autorius trumpai nusakė ir principingą „Aušros“ poziciją spaudos draudimo klausimu.

Po šios korespondencijos eina keletas būdingų žinučių. Pailius (A. Burba) rašo apie be atsako likusį Svenčionių pavieto žmonių laišką carui dėl lietuviškos spaudos draudimo. Įdomiai „sukonstravo“ žinutę Vargomatis (S. Gimžauskas). Viena eilutė parašęs, kad „Trakų pašalėje“ pernai rudenį sūnus užmušė tėvą, autorius prisimena anksčiau „Aušroje“ skaitęs apie panašų atsitikimą Paprūsėje ir apibendrina: „Pirmo Lietu-

voje nebuvo girdėti, o kaip tiktai knygas spausti užgynė, tai tokios baises nedorybės pasirodė. Tuodu atsitikimu galima pastatyti kaipo parodymus, kad Lietuva be knygu, be rašto vis pyktn eina!“

Po to vėl eina trumpas redaktoriaus (J. Szl.) komentaras apie barbarizmais užterštą lietuvių kalbą, ypač maldaknygių ir kitų religinio turinio knygu, kurių, nemokėdami lenkiškai, žmonės beveik negali suprasti. V. Vt. (V. Vaičiaitis) keliomis eilutėmis abstrakčiai pasamprotauja, kad lietuviai, mokydamiis svetimų kalbų, pirmiausia neturėtų pamiršti savos, gimtosios. J. K. Sz. slapyraidėmis pasirašęs autorius (gal J. Koncevičius ar J. Sliūpas?) komentavo latvių laikraščio „Baltijos Vestnesis“ straipsnį apie lietuvių bėgimą į Ameriką. Žinutę apie kaime prie Raseinių kilusį gaisrą ir vagystę gesinimo metu parašė Bėgūnas (A. Fromas-Gužutis). Kadangi šio „Aušros“ numerio skyriuje „Iš Lietuvos“ visos publikacijos pasirašytos, yra pagrindo manyti tam pačiam autoriui priklausius ir anksčiau trumpą žinutę apie prie Tauragės nušautus du kontrabandininkus. Korespondencijoje apie Seinų kunigų seminariją P. Trupinėlis (P. Arminas) pateikė konkrečių faktų, kaip niekinama lietuvių kalba. Ypač aršūs esti seminaristai lenkai, atvykę iš Marijampolės, kur jiems teko pajusti lietuvių požiūrį į krašto polonizaciją.

J. Jb. (J. Jablonskis) parašė apie gandus, atėjusius iš Maskvos, esą Katkovas norėjęs savo laikraštyje išspausdinti keletą lietuviškų dainelių, tačiau tam sutrukdė redakcijoje dirbantys lietuviai Muraška. U. (J. Užupis) informavo apie naują Rusijos ir Prūsijos pasienyje. Čia leidimus pereiti sieną išdavinės žandarai. Visa tai apsunkins ir pabrangins keles.

Skyriuje pabaigoje išplėstinėje žinutėje Aglė (L. Malinauskaitė) rašo, kad Jelgavos gimnazijoje mokosi labai daug lietuvių — apie 300.

Nesunku pastebėti redakcijos pastangas skyriuje „Iš Lietuvos“ apžvelgti kuo daugiau vietovių, grupuoti medžiagą pagal tematiką, išsaugoti autorių kalbą, stilių, nuomonę. Vėliau šiame skyriuje atsirasi ir žinučių, korespondencijų antraštės, nesitenkinant tik įvykių vietos nurodymu. Pažymėtina, kad panašus procesas — informacinių žanrų formavimasis, prasidėjęs pranešimo eilės numeriu, įvykių vietos ir datos nurodymu ir pasibaigęs atskira antraštele, pastebimas jau pirmajame lietuviškame periodiniame leidinyje — J. F. Kelkio „Nusidavimuose“ „Aušroje“ šis procesas, remiantis ankstesniu lietuviškos ir kaimynų spaudos patyrimu, vyko itin sparčiai.

Skyriuje „Iš Lietuvos“ skelbta medžiaga davė impulsą kitų žanrų faktinės ir teminės medžiagos publikacijoms, neretai rašytoms tų pačių autorių. A. Fromas-Gužutis, aktyviai skelbęs „Aušroje“ žinutes ir korespondencijas, parašė du trumpus rašinius „Vilkas avių gelbėtoju“ ir „Avinas šelpė vilkus“ (1884, Nr. 5/7), demaskuojančius ir išjuokiančius Žemaitijoje gyvenančius konkrečius sukčius palūki inkus ir prekiautojus degtine, skriaudžiančius kaimo žmones. Tuos kūrinius su tam tikromis

išlygomis galime priskirti faktinio feljeto žanrui. Kitame, didesniame panašaus pobūdžio rašinyje, dar artimesniame feljeto žanrui, „Zydai kerta karališkąją girią“ su paantrašte „Tikras atsitikimas“ (1885, Nr. 2/3 ir Nr. 4/5) A. Fromas-Gužutis bandė satyriškai vaizduoti neigiamų veikėjų portretus, individualizuoti jų kalbą, atskleisti socialinį reiškinių komiškumą. Sis kūrinys paskelbtas jau už skyriaus „Iš Lietuvos“ ribų. Ta proga paminėsime, kad terminą „feljetonas“ aušrininkai savo susirašinėjime vartojo tiktaip apibrėždami tradicinę publikacijų spausdinimo vietą tuometinėje spaudoje — atkarpa.

Nors ir negausiai, „Aušroje“ pasitaiko įvairių satyros bei humoro žanrų bandymų. S. Raila (Stajė Sunbajoris) žurnale paskelbė skečą „Ant milžinkapių“, kuriame grotosko priemonėmis sceniškai pavaizdavo poeto Dantės apsilankymą Zėmio valsčiuje (1884, Nr. 1/3). Užguito krašto žmonės poeto vėlę nustebino tautiniu tamsumu ir atsilikimu. Kūrinėlio paantraštėje užrašyta „juokai“ Reikia manyti, kad tai padarė žurnalo redakcija, bandydama įvesti skyrių „Juokai“, kuris nereguliariai pasirodydavo leidinio puslapiuose. Kai kurie tyrinėtojai (A. Vaitiekūnienė, J. Dainauskas) S. Railos kūrinėlį „Ant milžinkapių“ vadina pamfletu ir be reikalo dar įvardija, kad tai esąs „satyrinis“, „politinis“ pamfletas. Tuo tarpu pamfletas yra pagrindinis politinės satyros žanras, kuriam nereikia komentarų žanriniu aspektu. Šiuo atveju susiduriame su pamfletu, parašytu skečo forma. Galima sutikti su J. Petručiu, šį kandų išradinę kūrinėlį pavadinusiu tragisatyra ir pabrėžusiu, kad „išplėstas jis galėtų būti visai įdomus veikalas“¹⁴.

„Aušroje“ būta ir daugiau bandymų parašyti kažką panašaus į komediją ar bent pasinaudoti šio žanro forma. Su rubrika „Juokai“ pasirodė trumpas sceniis kūrinėlis be pavadinimo, rašytas Ant. B. (A. Baranausko) — vargonininko iš Gruzdžių (1884, Nr. 7/8). Tai buvo naivus vienaveiksmis farsas apie vietoje piršlio į namus atvykusį fokusininką.

Be pasakėčių vertimų, kai kurie „Aušros“ poetai bandė rašyti satyrinius ir humoristinius kūrinėlius. J. Užupis (Šerenga) satyriniame eilėraštyje „Artojas ir sūnus“ (1885, Nr. 2/3) išjuokė kai kurių lietuvių inteligentų atitrūkimą nuo savo krašto, išponėjimą ir nutautimą. S. Norkus trumpame humoristiniame eilėraštyje „Girtuoklio dyvai“ (1883, Nr. 7) taikliai išjuokė ūkį pragėrusį žmogelį. „Aušroje“ paskelbtas ir vienintelis išlikęs poeto P. Simkevičiaus kūrinys — eiliuotas humoristinis laiškas „Gromata Simkevičiaus prie Dionizo Poškevičiaus“ (1886, Nr. 1). Pagaliau turime pagrindo manyti, kad „Aušra“ pažadino V. Kudirką ir kaip satyrininką, nors jis žurnale paskelbė tik vieną satyrinio eilėraščio vertimąsekimą (1885, Nr. 6). Tai buvo ir pati pirmoji rašytojo publikacija lietuviškoje spaudoje.

¹⁴ Petrulis J., „Aušros“ poezija. K., 1928. P. 21—22.

„Aušroje“ rasime atviro laiško (gromatos, laiškelių, žinios), apybraižos, esė užuomazgų ar šiems žanrams artimų kūrinių. Dažniausiai tai buvo stichiški autorių bandymai ieškoti naujų minties išraiškos formų publicistikoje.

„Aušros“ redaktorių ir bendradarbių sukaupta literatūrinė ir publicistinė patirtis turėjo didžiulės reikšmės mūsų periodinės spaudos istorijai. Toji patirtis parengė dirvą ir nurodė linkmę naujo lygio leidiniams, lietuviškiems įvairių idėjų kryptų laikraščiams ir žurnalams, pasirodžiusiems XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje. Nepaprastai sunkiomis sąlygomis „Aušros“ redaktoriai stengėsi ugdyti ir įvairinti savo leidinio žanrus, kurie dažniausiai gana stichiškai diferencijavosi į žurnalistinius ir laikraštinius.

[Iteikta 1994 m. sausio mėn.

THE GENRES IN "AUSRA"

JONAS BULOTA

Summary

Though "Aušra" was not the first Lithuanian periodical, the researchers are inclined to link it with the appearance of professional Lithuanian journalism. In 1883—1886 mostly because of political situation "Aušra" was an issue of syncretic character. Therefore in the beginning of the article we discuss the origin of the terms "newspaper" and "magazine" in Lithuanian periodical press, the introduction of the neologism "laikraštis" instead of the loanwords "gazieta", "ceitunga" and others, used before. The authorship of the neologism, at the beginning applied both to newspapers and magazines, is ascribed with some reservation to Jonas Basanavičius.

The main part of the article reveals objective and subjective reasons, that influenced the genres of the periodical, issued and edited outside Lithuania and spread illegally. The genres were selected spontaneously according to the wishes and skills of the authors, not planned by the editorship. Mostly it was all kinds of articles. A lot of place was given to critique and history. Original literary works were presented mostly by verse and translations of poetry. We can find the main information genres or at least their plot (rudiments) in the regular chapter "From Lithuania", resembling a newspaper very often. Those genres are: news items, information, report, correspondence. There were also some rudiments of scenes, pamphlet, feuilleton.

The mastership of this publication depended a great deal on the intelligence, experience and inborn talent for journalism of the contributors.

The experience, obtained by the editors and collaborators of the magazine, issued not long, had a great influence on the further history of Lithuanian periodical press.